

Szemponatok a 11. századi nyelvi és etnikai rekonstrukció kérdéséhez*

1. Bevezetés

A Kárpát-medence honfoglaláskori és korai Árpád-kori állapotának vizsgálata terén mindig is fontos szerep jutott a magyar nyelv- és névtörténeti kutatásoknak. A kérdéskörnek a nyelvészet oldaláról történő megvilágítására elsőként két kiváló magyar nyelvtörténész vállalkozott: MELICH JÁNOS a honfoglalás korának helyneveit (1925–1929), az ő nyomdokain haladva KNEI ZSA ISTVÁN pedig a 11. századi Magyarország helyneveit kívánta elemezni a fenti céllal (1938). Munkáikban olyan elveket és módszereket is kidolgoztak, amelyek a nyelvészeti vizsgálatokat biztos alapokra helyezték, és egyúttal szélesebb anyag bevonását is lehetővé tették a kutatásba. Vizsgálataikban nyelvészeti eszközöket használtak ugyan fel, ám mindezt történettudományi célok elérésére alkalmazták, mivel az adott korszakbeli Kárpát-medence etnikai képét kívánták felvázolni.

E két nagy tekintélyű tudós módszereit és eredményeit a magyar nyelvésztársadalom meghatározó körei elfogadták, s az általuk felvázolt keretekbe saját kutatómunkájuk révén újabb és újabb elemeket illesztettek bele. A magyar nyelvtörténészekről szinte egységesen vallott véleményt a történettudósok jó része is felhasználta bizonyító érvként saját munkájában. E kiegyensúlyozott, véleményegységet mutató tudományos építménynek a szilárdnak hitt falain az első rést az 1970-es években KRISTÓ GYULA és munkatársai ütötték néhány kronológiai tétel megkérdőjelezésével (KRISTÓ–MAKK–SZEKFŰ 1973, 1974, KRISTÓ 1976), majd nyelvész-névkutatók is finomították ebben a kérdéskörben az ismereteket. Az ezredfordulón aztán KRISTÓ GYULA elérkezettnek látta az időt arra, hogy — közvetlenül KNEI ZSA tételeinek kritikáját adva — átfogó bírálat alá vegye e nagy hatású nyelvészeti elméletet, és az általa kiiktatandónak vélt módszerek helyébe

* A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara fennállásának 100. évfordulója tiszteletére „Kulturális örökség és a humán tudományok innovációi a 21. században” címmel 2014. október 8–9-én megrendezett konferencia „Nyelvi örökség és interdiszciplinaritás. Közelítések a Kárpát-medence 11. századi nyelvi-etnikai kérdéséhez” című szekcióján elhangzott előadás írott változata.

A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

újabb vizsgálati szempontokat ajánljon (2000). Felvetései az azóta eltelt másfél évtized nyelv- és névtörténeti kutatásaiban reflektálatlanul maradtak, ami nemcsak azért sajnálatos, mert bizonytalanságot okoz a nyelvész-névkutatók és a történettudósok körében, hanem azért is, mert megnehezíti a két tudományterület e kérdésekben különösen fontos együttműködését.

Ez a körülmény készítetett bennünket arra, hogy e problémakör átfogó nyelv- és névtörténeti szempontú értékelését elvégezzük. Mivel ez a feladat az itt rendelkezésünkre állónál jóval bővebb teret igényel, ezúttal csak néhány szempont bemutatására vállalkozhatunk. Azt a kérdést kívánjuk tehát több oldalról is körüljárni, hogy milyen nyelvészeti-névtani eszközök használhatók fel a Kárpát-medence nyelvi és ezen keresztül esetleg etnikai képének a megrajzolásában a magyarság itteni megtelepedésének első évszázadaira vonatkozóan. Vázlatosan bemutatjuk az ennek háttérében meghúzódó névelméleti kérdéseket, továbbá KNEIÉZSA és KRISTÓ egy-egy tételét vesszük kritikai vizsgálat alá.

2. A helynévadás és helynévhasználat névelméleti kérdései

A 11. századi írott források helynévi szórványainak nyelvi és etnikai forrásértékét többféle fogódzót felhasználva tisztázhatjuk. E fogódzók között nagy súllyal esnek latba azok a tényezők, amelyek a névadás és névhasználat általános névelméleti kérdéseit érintik. Az alábbiakban e tényezők közül mindössze néhányat emelünk ki: azokat, amelyeket a 11. századi helynévadatok nyelvi-etnikai értékelésekor a leginkább szem előtt kell tartanunk.

A helynévadás névszociológiai háttéréről ma is az az általános vélemény, hogy a nevek létrehozása a régiségben szinte kizárólag népi jellegű, kollektív tevékenységként képzelhető el (vö. pl. MELICH 1925–1929: 401, LŐRINCZE 1947: 23, BÁRCZI 1958: 146, MARKÓ 1970: 86, SOLYMOZI 1972: 189, MEZŐ 1982: 34, 42). Ez a vélemény arra az elképzelésre épül, amely szerint a helynevek mintegy véletlenszerűen választódnak ki számos egyedi közszói megjelölés közül, és válnak lassan, fokozatosan tulajdonnévvé. Ezzel szemben viszont a mai névelméleti felfogás a névadási helyzet tekintetében különbséget tételez fel a régi helynévanyag egyes helynévfajtáinak létrejötte között, s részben különbözőnek tartja a természeti nevek körében jelentkező névadási szituációt az ember alkotta helyek és objektumok megnevezési szituációitól (HOFFMANN 2005: 120–121).

A településnevekre vonatkozóan a kognitív-pragmatikai érvekkel megtámogatott felfogás a névadás aktusában a közösség helyett az egyén szerepét állítja előtérbe, illetőleg ezzel egyidejűleg a tudatosságot helyezi az ösztönösség elé. A település ugyanis az ember alkotása és egyben annak is a kifejezője, hogy az ember birtokba vett valamely területet: a névadás ennek az alkotási folyamatnak a részeként értékelhető. Ebből adódóan a településnév-adásban sokkal erőteljesebben kifejeződnek az egyéni érdekek, s ezáltal a névadási helyzetnek esetleg több részlete (mint pl. a névadó személy) is megragadható (HOFFMANN 2005:

122). Nem egy olyan oklevélrészletet ismerünk például, amelyben a birtokosoknak a névadásban, a névváltoztatásban játszott szerepe szövegszerűen is nyomon követhető (lásd ezekhez pl. KRISTÓ 1976: 11, 13–14, 1981: 101–104, MEZŐ 1982: 29–42, 1996: 43, RÁCZ A. 2006: 13). Ennek jól érthető, világos magyarázata van. A honfoglalást követően a Kárpát-medencében a birtokviszonyok évszázadokig tartó kialakulása és megszilárdulása a szóbeli és az írásbeli kultúra határán állva ment végbe. A szóbeliség körülményei között pedig a birtoklás fontos kifejezőeszköze lehetett a megnevezés, amely egy névhasználói közösség életében — a mindennapi kommunikációs helyzetekben — hosszú ideig fenntartható verbálisan is a személy és a hely összetartozásának tudatát.

Ez a különbségtétel az egyes helynévfajták névszociológiai státusát érintően azt a korábbi tételt is megingatni látszik, amely a települések névadóinak leginkább az elnevezett település környezetének lakóit tekinti, ami pedig a nyelvi-etnikai konzekvenciák terén azt is jelenti, hogy az adott településnévből elsősorban a környék lakosságának etnikai viszonyaira lehet következtetni (vö. pl. KNEI ZSA 1938: 405, 1942: 124, BÁRCZI 1958: 146, SZABÓ I. 1966: 132, MOÓR 1970: 45, SOLYMO SI 1972: 189, KRISTÓ 1976: 9, KÁLMÁN B. 1978: 172–174). A névtörténeti szakirodalomban egy ideje megjelent már és egyre nagyobb hangsúlyt kap az a vélekedés, amely szerint bizonyos településnév-típusok esetében a névadásban az adott települések lakóinak vagy valamely meghatározó lakosának, tulajdonosának stb. névadó szerepét kell előtérbe állítanunk. A legnagyobb valószínűséggel ezt a személynévi eredetű helynevek esetében tehetjük fel. Az egyéntől induló tudatos névadás egyik jeleként értékelhetjük azokat a nevekben gyakran bekövetkező változási folyamatokat is, amelyek a tulajdonosváltást, a tulajdonjogban bekövetkező változásokat nyelvi síkon kísérik (lásd bővebben HOFFMANN 2005: 122–123). A környező lakosság névadói szerepét sem kell persze teljesen elvetnünk, jó esélyekkel számolhatunk ugyanis ezzel például a természeti nevek-ből alakult településnevek körében. Ezzel a különbségtétellel az etnikai célú nyelvi rekonstrukciós eljárások során okvetlenül számolnunk kell.

3. A törzsi helynevek problematikája — Kniezsa István tételeinek vizsgálata

A Kárpát-medence 11. századi nyelvi-etnikai viszonyainak vizsgálatában KNEI ZSA ISTVÁN történeti, nyelvészeti és régészeti bizonyítékokat használt fel. Ezt a komplexitásra törekvést mi magunk is elengedhetetlennek tartjuk egy ilyen bonyolult kérdéskör megvilágításában, ám a továbbiakban csupán a nyelvtudományi érvekkel kívánunk foglalkozni, s a történeti, régészeti bizonyítékokat történész és régész szakemberek megítélésére bízunk. Megbízhatóbb eredményekre juthatunk ugyanis akkor, ha az egyes tudományterületek kutatói a saját tudományszakukon belül maradva értékelik a figyelembe vehető adatokat anélkül, hogy ennek során más szakmák ismeretanyagából a saját eredményeiket megtá-

mogató érveket keresnének. Ugyanezt a felfogást vallja a régész RÉVÉSZ LÁSZLÓ is (2015: 48).

A magyar nyelvterület jellemzésekor KNEI ZSA ISTVÁN csak harmadikként tárgyalja a honfoglaló magyar törzsek neveiből alakult helyneveket, ám vizsgálatában ezek — a nekik tulajdonított korjelző érték miatt — meghatározó szerepet töltenek be, így mostani elemzésünkben mi is ezt a névcsoportot emeljük ki.

A magyarság Kárpát-medencebeli történetének első évszázadaira vonatkozóan igen kevés forrás maradt ránk, így csakis ezekre támaszkodva meglehetősen hézagos képet kaphatunk a magyar nyelv s ezen keresztül a magyarság korabeli helyzetéről. A forráshiányos korai évszázadoknak az adatokkal való feltöltését szolgálta a kor(meg)határozó értékkel bíró helynevek elméletének a kidolgozása (KNEI ZSA 1943–1944: 122–132). Itt most a probléma egészének áttekintésére nincs módunk, a kérdést ezért csak a törzsi helynevek vonatkozásában érintjük, mivel KNEI ZSA maga is csak ezt a névcsoportot vonta be a 11. századi nyelvi állapotok vizsgálatába.

A törzsi helynevek kronológiai határait a kutatók többféle érveléssel próbálták meghúzni, s ezekre támaszkodva többféle időszakot jelöltek ki keletkezésük koraként. MELICH JÁNOS azt állapította meg róluk, hogy nem keletkezettek a 10. századon túl (1925–1929: 359–360, de lásd még 342 is), mivel a szerinte a 11. század után keletkezett és benépesített határ menti megyékben ilyen nevek nem fordulnak elő. MELICH érvelése tehát a településtörténet roppant bizonytalan (és részben éppen a helynévi adatoktól függő) ismeretanyagára támaszkodik. KNEI ZSA ISTVÁN a MELICHÉTŐL eltérő véleményt fejt ki, szerinte ugyanis a törzsi helynevek nem lehetnek későbbiek a 11. század közepénél, ugyanakkor a 10. század végénél aligha lehetnek régebbiek (1938: 371). Az alsó időhatárt a törzsek bomlási folyamatának a történettudomány által vallott időszakához köti, a felső időhatárt pedig ahhoz, hogy a 11. század végi öszeszta nem említi a törzsek neveit, mivel addigra azok már teljesen feledésbe merültek (i. h.). A későbbi szakirodalom jórészt e két véleményre hagyatkozva foglalt állást a kérdésben.

KNEI ZSA tételeit KRISTÓ GYULA vette először komolyabb bírálat alá 1976-ban. Felhívta a figyelmet arra, hogy a törzsneveknek az öszesztabeli hiánya nem e szavaknak az emlékezetből való kiesését mutatja, ahogyan azt KNEI ZSA gondolta, hanem a geszta történelemszemléletéből fakad, s így „az öszeszta rendeltetésénél fogva a törzsnevek létrehozásához nem lehet forrás” (1976: 40, lásd még 1977: 424, továbbá RÁCZ A. 2006: 10–12).

Arról, hogy egy-egy fogalom kiavulását a mindennapi életből mennyivel követi az őt jelölő szó kiveszése a nyelvhasználatból, nincsenek ismereteink. Így nem tudunk képet alkotni arról sem, hogy a törzsi szervezet felbomlását követően a törzsek megnevezései meddig éltek még a nyelvközösség tudatában. Ezt mérlegelve a kutatók azonban nem vettek figyelembe egy igen fontos és felettébb kézenfekvő körülményt, azt, hogy e szavak a jelzett korban helynevek százaiban él-

tek tovább az e helyeket ismerő korabeli népesség mindennapi nyelvhasználatában. Az ilyen helynevek viszonylag magas számára tekintettel azt gondolhatjuk, hogy ezek a nevek, amelyek a korabeli nyelvhasználatnak feltétlenül sűrűn használt elemei voltak, jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a törzsek megnevezései — változó, egyre halványuló szemantikai tartalommal ugyan, de — a korabeli nyelvhasználat részeként hosszú időn át fennmaradhattak. Ebből adódóan törzsi helynevek keletkezése a törzsi szervezet bomlása után több generációval, akár évszázadnyi vagy annál is több idő elteltével is elképzelhető.

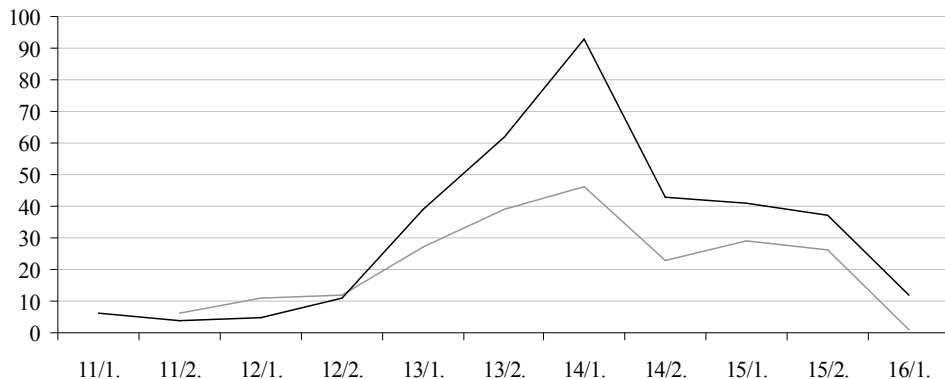
KRISTÓ GYULA már az 1970-es években KNEZSA elképzeléséhez képest jócskán kiterjesztette a névtípus keletkezésének felső időhatárát, s különösebb érvelés nélkül azt is megállapította, hogy a törzsek nevét közvetlenül legalább a 11. század végéig, közvetett módon (pl. névköltöztetéssel) pedig azt követően még évszázadokig felhasználhatták településnevek alkotására (1976: 42, lásd még 1977: 424, 1995: 272–273, 1997: 156–157, 2000: 8). Ezt a feltevést azonban igazolni nem tudjuk, mivel semmiféle nyelvészeti-névtani eszközünk nincs arra, hogy e településnevek különböző kronológiai rétegeit szétválogassuk. Ebből adódóan a törzsnévi helynevek ma ismert, háromszáznál is több tagot számláló csoportjának a magyarság 11. századi jelenlétét bizonyító erejéről kénytelenek vagyunk lemondani, s bizonyítékként csupán azokat a neveket használhatjuk fel, amelyek ténylegesen is adatolhatók az e században keletkezett dokumentumokból, noha az is nyilvánvaló, hogy a korban ennél jóval nagyobb számban létezhetek ilyen típusú helynevek.

Ha a törzsnévi helynevek nyelvi kapcsolatrendszerét próbáljuk felmérni az Árpád-kor első századaira vonatkozóan, s azt vizsgáljuk, hogy az ide tartozó nevek és szavak milyen más név- és szócsoportokkal mutatnak összefüggést, kézenfekvő megoldásként kínálkozik a népnévi és a foglalkozásnévi eredetű helynevekkel való összevetésük, minthogy ezek mindegyike az ún. társadalmi csoportnevek közé tartozik. Áttekintésünket RÁCZ ANITÁNAK két olyan dolgozatára alapozzuk, amelyben a szerző a törzsnévi helynevek nyelvi kérdéseit állította középpontba (2006, 2015).

A törzsnevek és a törzsi helynevek típusa feltűnő eltéréseket mutat a másik két szó- és névtípus sajátosságaihoz képest: amíg ugyanis a nép- és foglalkozásnevekből gyakran alakult személynév az Árpád-korban, a törzsek neveit nemigen találjuk meg ilyen szerepben; illetve a nép- és foglalkozásnevek jellegzetesen háromféle szerkezetben fordulnak elő helynevekként (alapalakban, helynévképzővel és földrajzi köznévi utótaggal), a törzsnévi helynevek ezzel szemben szinte kizárólag önmagukban állva jelentkeznek helynévi funkcióban; végül a magyar helynévrendszer e különlegesen egynemű csoportja a változásoknak is nagy mértékben ellenáll, szemben a másik két névtípussal.

Mivel a helynevek kormeghatározó értékének tételét nem látjuk tarthatónak, így az egyes helynévtípusok abszolút kronológiáját eszközök, módszerek híján

nem tudjuk megadni, megkísérélhetjük azonban az egymáshoz viszonyított, ún. relatív kronológiájuk meghatározását. Ehhez az egyes helynevek első adatainak időbeli eloszlását vehetjük figyelembe, ami nagyszámú névadat esetében az egyes névtípusok relatív kronológiai viszonyait hűen tükrözheti. A népnévi és a törzsnévi településnevek első előfordulásait RÁCZ ANITA az alábbi görbén ábrázolta (2015: 29).¹

1. ábra. *A népnévi és a törzsnévi településnevek relatív kronológiája*
(fekete görbe jelzi a népnévi, szürke görbe a törzsnévi településneveket)

Ebből kitűnik, hogy a két névtípus gyarapodása, illetve e folyamat visszaszorulása időben nagyjából párhuzamosan folyt le. A két névtípus kronológiai párhuzama nem utal tehát arra, hogy a népnévi és a törzsnévi helynevek keletkezési idejében valamiféle különbség mutatkozna.

Összességében is megállapítható, hogy a törzsnévi helynevek sokat kutatott és vitatott csoportjáról objektív, támadhatatlan nyelvészeti eszközökkel igazán fontos, az eddigiekhez képest új megállapításokat nem tudunk tenni. Összegzésünk azonban talán mégsem volt teljesen eredménytelen, mivel olyan elképzeléseket tudtunk általa megcáfolni s így kiiktathatóvá tenni e kérdéskör mai tudásunk szerint helytálló ismeretanyagából, amelyek ma is széles körben közkézen forognak, és tudományos elméletek alapjául szolgálnak.

4. A helynév-etimológia metodológiájához: Kristó etimológiai módszerei

A továbbiakban egy olyan kérdést érintünk röviden, amely KRISTÓ eljárásában vezető szerepet játszott (de persze nagymértékben támaszkodott erre korábban KNIEZSA is): a helynevek etimológiai magyarázatának problémáját. A helynevek eredetének és történetének magyarázatát, az újabban némileg kibővített tartalommal helynév-rekonstrukciónak nevezett eljárást (vö. ehhez HOFFMANN 2010b) a

¹ A kötetünkben közreadott diagramból itt csak a bennünket közelebről érintő időszakot emeltük ki.

történeti névkutatás alapvető feladatának tartjuk, amelyre számos további következtetést és vizsgálatot tudunk építeni.

KRISTÓ több száz helynév eredetével kapcsolatban foglalt írásában (2000) állást, ám az egyes okleveles adatokat meglehetősen heterogén, részben elavult szakirodalmi források alapján minősítette, így az olvasóban erős kétség merülhet fel jó néhány névmagyarázat megbízhatóságát illetően. Aligha hisszük, hogy a 11. századból fennmaradt helynévi szórványok felhasználhatók lennének a korszak nyelvi-etnikai jellemzésére anélkül, hogy alapos (újra)elemzésüket a helynév-rekonstrukció ma érvényesnek gondolt eszközeivel el ne végeznénk úgy, ahogyan az a közelmúltban megtörtént a Tihanyi alapítólevél (HOFFMANN 2010a, SZENTGYÖRGYI 2014) és a Garamszentbenedeki oklevél (SZÖKE 2015) esetében.

KRISTÓ névmagyarázatainak egyik nagy hiányossága az, hogy az egyes nevek elemzésében nem veszi figyelembe a nevekhez kapcsolódó adatok forrásainak sajátosságait. Példa lehet erre a királyi székhelynek, Fehérvárnak az esete, amelynek az oklevelekben való hagyományos latin nyelvű említései mellett fennmaradtak magyar, német és szláv nyelvű adatai is. A német és szláv formákból azonban távolról sem következtethetünk arra — ahogyan ezt KRISTÓNál látjuk —, hogy Fehérvár környékén ilyen nyelvű népesség élt volna, s pláne nem arra, hogy a település elsődlegesen a szlávoktól kapott volna nevet (KRISTÓ 2000: 15, 18), hanem sokkal inkább a nevet tartalmazó külföldi források szerzőinek nyelvi le nyomomataként tekinthetünk e névváltozatokra (vö. HOFFMANN 2010a: 136–139).

A helynév-etimológia terén KRISTÓ a talán legsúlyosabb hibát azzal követi el, hogy a személynevek etnikumjelölő értékével kapcsolatos téves felfogását alkalmazza a helynevek nyelvi-etnikai értékelésében is. Eszerint egy személynévből minden formáns nélkül metonímiával alakult helynév magyar névadás eredményeként jött létre, s ennek révén környezetének magyarnyelvűségére utal, ám az adott település lakóinak nyelvét KRISTÓ szerint a személynév eredete alapján lehet meghatározni, minthogy „a személynév viselője »karnyújtásnyira« (emlékezethatáron belül) élt, s a személy török, illetve szláv neve pontosan annyira etnikumjelölő, mintha egyenesen köznévből, azaz a személynévi lépcsőfok közbeiktatása nélkül jött volna létre a földrajzi név” (KRISTÓ 2000: 16). S mivel például *Baranya*, *Bihar*, *Doboka*, *Veszprém*, *Zaránd* települések nevét szláv, *Bács*, *Bars*, *Kolon* nevét török, *Hont* nevét pedig német személynévre vezet vissza, ezeket a szláv, török, német etnikumra utaló helynevek között veszi számba (i. m. 21). Eljárását mai névelméleti ismereteink nemcsak, hogy nem támasztják alá, hanem határozottan cáfolják is.

Annak bizonyosságául, hogy ezek a főképpen hibás elméleti alapállásból következő etimológiai tévedések összességében milyen módon torzítják el a 11. századi helynévanyag képét, álljon itt példaként a Tihanyi alapítólevél szórványainak KRISTÓtól adott elemzése! KRISTÓ téves etimológiai megfontolások alapján 11 olyan szórványt sorol fel, amely szláv lakosságra utal, de emellett bemutat négy

török és egy német eredetűnek tartott helynevet is (KRISTÓ 2000: 23). A Tihanyi alapítólevél közelmúltban elvégzett helynévtörténeti vizsgálata (HOFFMANN 2010a) viszont arra az eredményre jutott, hogy az oklevél szórványanyaga alapján rekonstruálható csaknem száz helynév, illetve helyet jelölő köznévi kifejezés között csak két olyan elnevezés található, amely nem a magyar nyelvben keletkezett. Ám a Balaton és Keszthely település neve is olyan formában szerepel az oklevélben, amely a 11. század közepén feltétlenül magyar nyelvű névhasználókra utal (i. m. 231). Ez azt jelenti, hogy a Tihanyi alapítólevélben nem találunk olyan nyelvi elemet, amely a 11. század közepén szláv, török vagy német nyelvű népesség jelenlétét jelezné.

5. A 11. század személynévi adatainak nyelvi-etnikai forrásértéke

A korai oklevelek személynévi adatainak nyelven kívüli forrásértékével kapcsolatban alapvetően BENKŐ LORÁND fenntartásait osztjuk, azt tudniillik, hogy „A személynév [...] pusztán létének önmagában is fontos vallomásán kívül — bármennyire sajnálatos — nem hordozza magában további messzemenő magyar őstörténeti, társadalom- és művelődéstörténeti következtetések lehetőségét.” (2003: 19).

KRISTÓ GYULA a Szent István kori Magyarország etnikai összetételének vizsgálatakor e tekintetben részben helyes alapelveket követ. Hivatkozik például arra, hogy a névdivat nagy mértékben korlátozza annak a lehetőségét, hogy a személynévből a viselőik etnikai hovatartozására következtetni lehessen (2000: 30); és azt is jelzi, hogy a Szent István korából a forrásokban ránk maradt mindössze 43 személynévi adat — amelyből 15-öt török, 13-at szláv, 10-et német, 5-öt pedig magyar eredetű névnek minősített — a korabeli társadalom egészének etnikai összetételét nem reprezentálhatja kielégítő módon (i. h.). Arra viszont már reális esélyeket lát, hogy a FEHÉRTÓI KATALIN által kijelölt úton (1997) haladva, vagyis a későbbi, 1138–1240 közötti időszak forrásanyaga alapján etnikai következtetéseket megfogalmazhasson (i. m. 31). Ezen a ponton azonban a következtetései megokolatlanokká válnak: pusztán abból, hogy az 1138–1240 közötti öt forrás 20%-ban tartalmaz magyar (belső) keletkezésű és 80%-ban idegen eredetű személynévet (itt most az egyes személynévformák etimológiai minősítésének meglehetősen esetleges voltára nem is térünk ki), semmiképpen sem következik az, hogy a korabeli lakosság 20%-a volt magyar, 80%-a pedig idegen etnikumú. Azt a véleményt pedig még kevésbé lehet módszertanilag alátámasztani, amit mindezek alapján KRISTÓ Szent István idejére vonatkozóan — mindenféle érvelést mellőzve — megfogalmaz: azt tudniillik, hogy a 11. század első évtizedeiben még nagyobb lehetett az idegen (döntően szláv), és még kisebb a magyar személynévanyag, mint amit a 12–13. század forrásaiban tapasztalunk. S innen már csak egy lépés a konklúzió: „S amennyiben ezt — megfelelő óvatossággal — etnikai értékekre vonatkoztatom, csak az következhet: a honfoglaló és a kora Árpád-kori

Kárpát-medencében (Magyarországon) a magyarság számbeli kisebbségben volt az idegen etnikumokkal (főleg szlávokkal) szemben.” (i. m. 34). Nem vitatjuk azt, hogy így is lehetett, csak azt vitatjuk, hogy a fent bemutatott névtörténeti elemzési módszerrel megalapozottan lehet ilyen vagy ehhez hasonló, de akár ezzel ellentétes következtetéseket levonni. A személynévek nyelvi eredete, etimológiai származása nem kapcsolható közvetlenül, mechanikusan össze a kérdéses nevet viselő személy nyelvi-etnikai hovatartozásával. A személynévkincsnek közvetlen nyelvi-etnikai forrásértéke aligha lehet (lásd bővebben TÓTH V. 2013).

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Második, bővített kiadás. Budapest, Tankönyvkiadó.
- BENKŐ LORÁND 2003. *Beszélnék a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FEHÉRTÓI KATALIN 1997. Árpád-kori közszoói eredetű személynéveinkről. *Magyar Nyelvőr* 121: 71–75.
- HOFFMANN ISTVÁN 2005. Régi helyneveink névadóinak kérdéséhez. *Névtani Értesítő* 27: 117–124.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010a. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- HOFFMANN ISTVÁN 2010b. A helynév-etimológiától a helynév-rekonstrukció felé. In: P. LAKATOS ILONA–SEBESTYÉN ZSOLT szerk. *Emlékkönyv Mező András tiszteletére*. Nyíregyháza, Bessenyei Könyvkiadó. 63–70.
- KÁLMÁN BÉLA 1978. Hogyan keletkeztek a helységnevek? *A Magyar Tudományos Akadémia I. Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 30: 171–174.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: SERÉDI JUSZTIÁN szerk. *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. II, 365–472.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942. *Erdély víznevei*. Kolozsvár.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943–1944. Keletmagyarország helynevei. In: DEÉR JÓZSEF–GÁLDI LÁSZLÓ szerk. *Magyarok és románok I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó. I, 111–313.
- KRISTÓ GYULA 1976. *Szemponatok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Historica Szegediensis. Tomus LV. Szeged.
- KRISTÓ GYULA 1977. Törzsek és törzsnévi helynevek. In: BARTHA ANTAL–CZEGLÉDY KÁROLY–RÓNA-TAS ANDRÁS szerk. *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 211–223.
- KRISTÓ GYULA 1981. Pusztaszemélyneves helynevek névadóinak kérdéséhez. In: HAJDÚ MIHÁLY–RÁCZ ENDRE szerk. *Név és társadalom. A III. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 160. Budapest. 101–106.

- KRISTÓ GYULA 1995. *A magyar állam megszületése*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8. Szeged.
- KRISTÓ GYULA 1997. *A magyar nemzet megszületése*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 12. Szeged.
- KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–SZEGFÜ LÁSZLÓ 1973, 1974. *Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I–II*. Acta Historica Szegediensis. Tomus XLIV., XLVIII. Szeged.
- LÓRINCZE LAJOS 1947. *Földrajzineveink élete*. Budapest, Néptudományi Intézet.
- MARKÓ IMRE LEHEL 1970. Földrajzi köznevek és földrajzi tulajdonnevek. In: KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF szerk. *Névtudományi előadások. II. Névtudományi konferencia. Budapest, 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Budapest, Akadémiai Kiadó. 85–89.
- MELICH JÁNOS 1925–1929. *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század*. METEM-könyvek 15. Budapest.
- MOÓR ELEMÉR 1970. A nomád magyar törzsek X. századi szállásterületei a Kárpát-medencében. In: KÁZMÉR MIKLÓS–VÉGH JÓZSEF szerk. *Névtudományi előadások. II. Névtudományi konferencia. Budapest, 1969*. Nyelvtudományi Értekezések 70. Budapest, Akadémiai Kiadó. 45–50.
- RÁCZ ANITA 2006. Törzsnévi eredetű helyneveink nyelvi kérdései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 9–29.
- RÁCZ ANITA 2015. A nép- és törzsnévi helynevek történeti tipológiai sajátosságai. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 17–34.
- RÉVÉSZ LÁSZLÓ 2015. A régészeti hagyaték és a nyelvészeti kutatások kapcsolatai a 9–11. századi Kárpát-medencében. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11: 45–54.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ 1972. Árpád-kori helyneveink felhasználásáról. *Magyar Nyelv* 68: 179–190.
- SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A Tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- SZÓKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- TÓTH VALÉRIA 2013. Szempontok a középkori források személynévi adatainak értékeléséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 109: 227–254.